mumkin bo‘ladi. Shuningdek, hududiy sanoat ko‘rsatkichlarini kon-metallurgiya va qayta ishlash sanoati bo‘yicha alohida berish tafovut manbasini aniqlashni osonlashtiradi.

XULOSA

2017–2024-yillarda O‘zbekiston hududlari bo‘yicha aholi jon boshiga sanoat ishlab chiqarishidagi tafovut, 14 hudud bo‘yicha o‘lchanganda, oshgan: Theil indeksi 0,254 dan 0,369 ga, vaznlangan variatsiya koeffitsienti 0,790 dan 1,048 ga ko‘tarilgan. Biroq bu o‘sish deyarli to‘liq Navoiy viloyati hisobiga; uni chiqarganda qolgan 13 hudud bo‘yicha tafovut barqaror qolgan. β-konvergensiya ikkala holatda ham statistik jihatdan tasdiqlanmagan. Natijalar hududiy tengsizlikni baholashda bir nechta o‘lchovni birga qo‘llash, chetga chiquvchi kuzatuvlarni alohida tekshirish va real (narxdan tozalangan) hududiy ko‘rsatkichlarni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Williamson J. G. Regional inequality and the process of national development: A description of the patterns // Economic Development and Cultural Change. – 1965. – Vol. 13, No. 4. – P. 1–84. (Xotira asosida keltirildi; ochilmagan.)
2. Theil H. Economics and Information Theory. – Amsterdam: North-Holland, 1967. (Xotira asosida keltirildi; ochilmagan.)
3. Barro R. J., Sala-i-Martin X. Economic Growth. 2nd ed. – Cambridge, MA: MIT Press, 2004. (Xotira asosida keltirildi; ochilmagan.)
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Aholi jon boshiga sanoat ishlab chiqarish hajmi (yillik) [SIAT]. https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_1178.pdf
5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Hududlar kesimida 2024-yil boshiga doimiy aholi soni. https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/49354-hududlar-kesimida-2024-yil-boshiga-doimiy-aholi-soni
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning fizik hajm indeksi (yillik) [SIAT]. https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_571.pdf

O‘ZBEKISTONDA “YASHIL” IQTISODIYOTGA O‘TISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI VA MUAMMOLARI

Ergasheva Nafisa Baxriddinovna
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali “Iqtisodiyot va turizm” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Eshonkulov Baxtiyor Boxodir o‘g‘li
O‘zMU JF Iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi tel.: +998 93 328 82 54,
e-mail: eshonqulovb405@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanishni ta’minlashdagi o‘rni nazariy jihatdan asoslanadi hamda O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning huquqiy asoslari, ustuvor yo‘nalishlari va mavjud

muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqotda yashil iqtisodiyotning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlari, uning energiya samaradorligini oshirish, iqlim o‘zgarishini yumshatish, yangi ish o‘rinlari yaratish hamda investitsion faollikni rag‘batlantirishdagi imkoniyatlari o‘rganilgan. Tahlil natijasida O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi, aylanma iqtisodiyot, iqlim o‘zgarishi, yashil moliyalashtirish, O‘zbekiston.

1. Yashil iqtisodiyot tushunchasi va nazariy asoslari

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi 1987-yilda BMT qoshidagi Atrof-muhit va rivojlanish bo‘yicha xalqaro komissiya hisobotida ta’riflangan bo‘lib, unga ko‘ra rivojlanish hozirgi avlod ehtiyojlarini kelgusi avlodlarning o‘z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga putur yetkazmagan holda ta’minlashi lozim [8]. 2015-yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan 2030-yilgacha bo‘lgan Barqaror rivojlanish kun tartibi 17 ta maqsadni belgilab berdi, yashil iqtisodiyot esa ularga erishishning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [7].

“Yashil iqtisodiyot” atamasi ilmiy muomalaga D. Pearce, A. Markandya va E. Barbier tomonidan 1989-yilda chop etilgan “Blueprint for a Green Economy” asari orqali kirib kelgan [5]. Keyinchalik bu tushuncha BMT Atrof-muhit dasturi (UNEP) tomonidan 2011-yilda e’lon qilingan “Yashil iqtisodiyotga yo‘l: barqaror rivojlanish va qashshoqlikni bartaraf etish yo‘llari” hisobotida chuqur rivojlantirildi. UNEP ta’rifiga ko‘ra, yashil iqtisodiyot inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshiradi, shu bilan birga ekologik xavf-xatarlar va resurslar tanqisligini sezilarli darajada kamaytiradi [6].

Bu ta’rifdan ko‘rinib turibdiki, yashil iqtisodiyot faqat ekologik muammolarni hal qilish bilan cheklanmaydi. U iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik maqsadlarni yagona tizimda uyg‘unlashtiradi. Yashil iqtisodiyotning asosiy belgilari quyidagilardan iborat: past uglerodli ishlab chiqarish; resurslardan samarali foydalanish; qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushini oshirish; chiqindilarni kamaytirish va ularni qayta ishlash (aylanma iqtisodiyot); ekotizim xizmatlarini saqlash; yangi yashil ish o‘rinlarini yaratish. Shunday qilib, yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishning “uch ustuni” – iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy adolat va ekologik xavfsizlikni bir-biriga bog‘laydigan mexanizm vazifasini bajaradi.

2. Yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanishni ta’minlashdagi o‘rni

Birinchidan, yashil iqtisodiyot iqtisodiy o‘sishni atrof-muhitga zarar yetkazishdan ajratish imkonini beradi. Energiya va xomashyo sarfini bir birlik mahsulotga nisbatan kamaytirish orqali korxonalar xarajatlarini qisqartiradi va raqobatbardoshligini oshiradi. Energiya samaradorligi, zamonaviy resurs tejovchi texnologiyalar va chiqindisiz ishlab chiqarish nafaqat ekologik, balki bevosita iqtisodiy foyda ham keltiradi.

Ikkinchidan, energetika sohasidagi yashil o‘zgarishlar iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashning markaziy qismi hisoblanadi. 2015-yilda qabul qilingan Parij kelishuvi ishtirokchi davlatlarni issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bo‘yicha milliy darajada belgilangan hissalarni (NDC) ishlab chiqish va muntazam

yangilab borishga majbur qiladi [4]. Quyosh, shamol, gidro- va bioenergetikaga o‘tish qazilma yoqilg‘isiga bog‘liqlikni kamaytirib, mamlakatning energetik xavfsizligini ham mustahkamlaydi.

Uchinchidan, yashil iqtisodiyot ijtimoiy barqarorlikka xizmat qiladi. Qayta tiklanuvchi energetika, qishloq xo‘jaligining ekologik usullari, chiqindilarni qayta ishlash, ekoturizm va yashil qurilish kabi sohalarda yangi ish o‘rinlari yaratiladi. Shuningdek, toza ichimlik suvi, sog‘lom havo va xavfsiz oziq-ovqatdan foydalanish imkoniyatining kengayishi aholi salomatligini yaxshilaydi va ijtimoiy xarajatlarni kamaytiradi.

To‘rtinchidan, yashil iqtisodiyot investitsion va innovatsion faollikni rag‘batlantiradi. “Yashil” obligatsiyalar, ekologik soliqlar, subsidiyalar, davlat-xususiy sheriklik va xalqaro iqlim moliyasi mexanizmlari ushbu yo‘nalishga kapitalni jalb qilishning muhim vositalari bo‘lib xizmat qilmoqda. Natijada yangi texnologiyalar, ilmiy tadqiqotlar va yuqori qo‘shilgan qiymatli tarmoqlar rivojlanadi.

3. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish yo‘nalishlari

O‘zbekiston uchun yashil iqtisodiyotga o‘tish alohida dolzarblik kasb etadi. Mamlakat quruq iqlimli hudud bo‘lib, suv resurslarining cheklanganligi, tuproq sho‘rlanishi va cho‘llanish jarayonlari hamda Orol dengizi fojiasining oqibatlari iqtisodiyot va aholi turmushiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bois barqaror rivojlanish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan [1].

2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-sonli Prezident qarori bilan O‘zbekiston Respublikasining 2019–2030-yillar davrida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi tasdiqlandi [2]. Strategiyada energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushini kengaytirish, suv resurslaridan oqilona foydalanish, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, chiqindilar bilan ishlash tizimini takomillashtirish va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish kabi vazifalar belgilangan. Hujjatda 2030-yilgacha elektr energiyasi ishlab chiqarishda qayta tiklanuvchi manbalar ulushini 25 foizga yetkazish va yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan issiqxona gazlari chiqindilarini 2010-yil darajasiga nisbatan kamaytirish ko‘zda tutilgan. O‘zbekiston keyinchalik Parij kelishuvi doirasidagi milliy hissasini yangilab, ushbu maqsadlarni kuchaytirdi.

Huquqiy asos ham izchil mustahkamlanmoqda. 2019-yilda qabul qilingan “Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonun ushbu sohaga xususiy investorlarni jalb qilish uchun shart-sharoit yaratdi [3]. Amalda Navoiy, Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo va boshqa hududlarda yirik quyosh va shamol elektr stansiyalari qurilmoqda, xalqaro moliya institutlari va xorijiy kompaniyalar bilan hamkorlik kengaymoqda. Shuningdek, qishloq xo‘jaligida tomchilatib sug‘orish kabi suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish, shaharlarda ko‘kalamzorlashtirish va chiqindilarni qayta ishlash tizimini rivojlantirish bo‘yicha dasturlar amalga oshirilmoqda.

4. Mavjud muammolar va takliflar

Ijobiy o‘zgarishlarga qaramay, yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, iqtisodiyotning energiya sig‘imi

yuqoriligi va qazib olinadigan yoqilg‘ilarga tayanish darajasi hamon sezilarli. Ikkinchidan, yashil loyihalar uchun uzoq muddatli va arzon moliyalashtirish manbalari yetarli emas. Uchinchidan, ekologik statistika va monitoring tizimi, shuningdek, yashil sohada malakali kadrlar tayyorlash takomillashtirishni talab qiladi. To‘rtinchidan, tadbirkorlar va aholi o‘rtasida ekologik madaniyat hamda resurslarni tejash ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmagan.

Mazkur muammolarni hal etish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: ekologik soliqlar va rag‘batlantirish mexanizmlarini birgalikda qo‘llash orqali “ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyilini joriy etish; “yashil” obligatsiyalar bozorini rivojlantirish va xalqaro iqlim fondlari mablag‘larini jalb qilish; energiya samaradorligi standartlarini ishlab chiqarish va qurilishda majburiy qilish; oliy ta’lim muassasalarida yashil iqtisodiyot bo‘yicha mutaxassislar tayyorlash dasturlarini kengaytirish; aylanma iqtisodiyot tamoyillarini sanoat va maishiy chiqindilarni qayta ishlashda keng qo‘llash; ekologik ma’lumotlarning ochiqligini ta’minlash va fuqarolik jamiyatining ishtirokini kengaytirish.

Xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarini uyg‘unlashtiruvchi zamonaviy yondashuv bo‘lib, resurslardan samarali foydalanish, iqlim o‘zgarishining oldini olish, yangi ish o‘rinlari yaratish va innovatsion rivojlanishni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda qabul qilingan strategik hujjatlar va qonunchilik asoslari ushbu yo‘nalishda tizimli ishlar amalga oshirilayotganini ko‘rsatadi. Qo‘yilgan maqsadlarga erishish uchun moliyalashtirish mexanizmlarini kengaytirish, texnologik yangilanishni jadallashtirish, kadrlar salohiyatini oshirish va ekologik madaniyatni shakllantirish zarur. Yashil iqtisodiyotga o‘tish – kelgusi avlodlar uchun barqaror va farovon kelajakni ta’minlashning ishonchli yo‘li hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-sonli “O‘zbekiston Respublikasining 2019–2030-yillar davrida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori. – Lex.uz.

3. O‘zbekiston Respublikasining “Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 21-may, O‘RQ-539-son. – Lex.uz.

4. Paris Agreement. – United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2015.

5. Pearce D., Markandya A., Barbier E. Blueprint for a Green Economy. – London: Earthscan, 1989.

6. UNEP. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. – Nairobi: UNEP, 2011.

7. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. – New York: UN, 2015.

8. World Commission on Environment and Development. Our Common Future. – Oxford: Oxford University Press, 1987.